
Ko e hā e founa te ke ala tokoni ai?

Kapau 'okú ke hoha'a ki ha taha 'i he fāmili 'okú ne mo'ua 'i hono Fakamamahi'í, 'oku 'i ai leva 'a e tefito'í ngāue 'e 3 te ke ala fai ke tokoni:

Faka'eke'eke kiate kinautolu, pe 'oku nau malu pē 'i 'api
Fakafanongo
Ngāue ki ha palani malu'i.

Faka'eke'eke 'o ha taha 'oku 'ikai te ne ongo'i malu

'Oku 'ikai foki ke faingofua hano fakafehu'ia ha taha 'o fekau'aki mo 'ene a'usia 'a hono fakamamahi'í 'i 'api. 'Oku pehē pē foki, mo e ongo'i faingata'a'ia 'a e kau mataotao 'i he tafa'aki ko ení. Ka 'oku fakalotolahi ma'u pē ha'o vahevahe atu, 'a e ngaahi tō'onga fakamamahi he fāmili 'a ia 'okú ke sio atu 'o 'iló.

'Oku fakalotolahi foki ia ki ha taha 'okú ne mo'ua he fakamamahi, pea mo mafasia hono lotó, ke ne mahino'í 'oku 'i ai mo e kakai kehe 'oku nau sio atu 'o 'ilo 'a e me'a 'oku hokó.

'E ala tokoni foki 'o kapau te ke mateuteu pē mo ha fanga ki'i fehu'i, pe ko ha ngaahi kupu'ilea te ne tala fakapatonu atu 'a e tō'onga ko ia 'okú ke sio ki ai, 'o hangē ko eni:

"Oku mahino pē kiate au 'oku 'ikai faingofua ke ke talanoa maí. Kā 'oku ou tokanga lahi mo faka'amu ke tokonia koe."

"Oku hangē kiate au 'okú ke ki'i hoha'a mo manavasi'i ke tali fakavave e tohi mai ho hoá. 'Oku faingamālie pē me'a kotoa 'i 'api?"

"I ho'o lave mai 'ane nai angé, fekau'aki mo hono fa'a 'itengia mo tafulu'i ko e 'e ho hoá, 'oku ou faka'amu pē te ke lava 'o vahevahe mai hono 'uhingá."

'Oku mahu'inga 'aupito 'a e loto fie tokoni'í peá mo 'ikai fai fakamaaú. Ko e tokoni 'aonga tahá, ke fakapapau'í, ko ho'o 'i ai ke tokoni'í kinautolu.

Ko e ngaahi me'a mahu'inga eni 'e 4 te ke lava 'o fakahoko:

- Fakafanongo pē, 'o 'oua 'e hoha'asi ia pe te ke fai fakamaaú.
- Toutou fakamanatu ange, ko e fakamamahi, 'oku 'ikai ko hano fo'ui, pea 'oku 'ikai ke fakatonuhia'í.
- Falala pea fakamahu'inga'í 'enau ngaahi a'usiá.
- 'Oange e ngaahi fakamatala ke tokonia'aki e taumu'a ngāue 'a e Potungāue ko ia ki he Fakamamahi 'i 'Apí. Pea 'oange foki mo e faingamālie lahi taha 'e ala lavá, ke fai ai 'ene fili tau'atāina ki he sitepu ka hoko.

Fakahā foki ke nau 'ilo, 'oku 'i ai 'a e kau mataotao 'i he ngāue ko ia ki he ngaahi fakamamahi 'oku hoko 'i 'api, pea te nau fu'u fie tokoni'í kinautolu 'aki 'enau ngaahi taukeí.

Kapau 'oku te'eki ai ke nau mateuteu ke vahevahe mo koe 'enau ongo'í – pea 'oku lelei pē. Fakamanatu ange pē 'okú ke mateuteu ke tokoni mo fanongo kiate ia 'i ha taimi 'okú ne fiemālie ki ai.

Ka 'okú ke to e fiema'u ha tokoni, te ke lava 'o fetu'utaki ki he ngaahi ngāue'anga ko ení:

Intouch- Multicultural Centre Against Family Violence- 1800 755 988

1800 Respect - 1800 737 732

Safe Steps - 1800 015 188

Men's referral Service - 1300 766 491

'Oku 'ikai totongi, kapau te ke fiema'u ha fakatonulea.

Te ke 'ilo fēfē 'a e Fakamamahi 'i 'Api?

Ko e ngaahi 'ulungaanga eni 'e lava ke fakahoko 'e he tokotaha fakamamahi ki he tokotaha 'oku fakamamahi'i pe ngaohikovi'i:

- 'Ai ke ongo'i ta'efiemālie mo ilifia 'a e tokotaha 'oku fakamamahi'i.
- Tukuphō, luma'i, pea 'ai ke nau ongo'i 'oku 'ikai hanau mahu'inga.
- 'Oku toutou 'eke mo vakai'i ma'u pē 'a e me'a 'oku fai 'e he tokotaha 'oku fakamamahi'i, pea mo e feitu'u 'oku 'alu ki a'i.
- Feinga ke ta'ofi 'a e tokotaha 'oku ngaohikovi'i mei ha'ane sio ki hono familí mo hono ngaahi kaungāme'á.
- 'Ai ke ongo'i ilifia ke ta'eloto pea tali 'ikai ki ha me'a.
- Tukuaki'i loi ma'u pē ki ha'ane fakamaheni ki ha kakai kehe.
- Tu'utu'uni 'a e founa ke tauhi'aki 'a e ngaahi me'a fakapa'anga 'a e fāmilí pea ta'ofi ke 'oua na'á ne ma'u mo tauhi ha pa'anga ma'á na.
- Ta'ofi ke 'oua na'á ne ma'u ha tokoni fakafaito'o.
- Fakailifia'i mo fakamamahi'i 'aki 'a e ngaahi tō'onga kovi 'o hangē ko hono tā, fakasisina, laiki mo maumau'i ha me'a, loka'i 'i fale, faka'uli fakatu'utāmaki.
- Fakamālohi'i mo fakamanamana'i ke mohe mo ia lolotonga 'oku ta'eloto ke fai pehē.
- Fakamanamana'i mo fakailifia'i ke tamate'i 'o ka pehē 'e he tokotaha 'oku ngaohikovi'i mo fakamamahi'i 'oku faka'amu ia ke na māvae.
- Kaunoa'ia 'i hono ngāue'aki 'ene 'initaneti' pea mo 'ene telefoni.
- Fakamamahi'i 'a e fānau mo 'enau fanga ki'i monumanu pusiaki, pe ko 'ene fakahoko 'a e tō'onga kovi lolotonga 'oku sio 'a e fānaú.

Ko e ngaahi faka'ilonga eni te ke lava ai 'o tala 'oku 'i ai 'a e fakamamahi 'oku hoko 'i he vā 'o e ongo mātu'á:

- 'Oku nau manavahē, hoha'a pea ilifia ke fakafiemālie ki honau hoa.
- Ko e hoá pē 'okú ne tala 'a e me'a ke fa'i pea fai tu'utu'uni 'i he me'a kotoa.
- 'Oku 'ikai te nau ma'u ha kaati pangikē pe 'e 'i ai ha'ane pa'anga ma'á na.
- Hangē 'oku nau hoha'a, loto mafasia, pea 'ikai lava ke sio hangatonu mai pea mole mo e tau'atāinā.
- 'Oku hā mai ha ngaahi lavea ka 'oku 'ikai 'uhinga mālie hono fakamatala'i.
- 'Oku nau toutou li'aki 'enau ngaahi 'apoinimení.
- 'Oku toutou fetu'utaki telefoni pe tohi mai ma'u pē 'a hono hoa lolotonga pē hoa kimu'á.

Ko e Fakamatala Tukupā ke malu'i 'a e Fakamamahi 'i he Fāmili

Ko e kongā eni 'o e ngaahi tukupā na'e tali 'e he fakataha 'Asemipilī 'a e Siasi Fakatahatahá 'i he 2018.

'I he maama 'o 'etau teolosiá, 'etau tuí, fakataha pea mo e tūkunga 'o e 'aho ní, kuo tukupā ai 'a e Siasi Fakatahatahá ke:

- Lea fefeka, 'o fakafepaki'i 'a e fa'ahinga kotoa pē 'o e fakamamahi mo e faka-e-haua 'i 'apí;
- Fakahaa'i, ko e palopalema eni 'oku 'efihia ai 'a e fonua kotoa, tu'unga faka'ekonōmiká, fakasōsialé, pea kau atu ki ai:
 - 'a e kau mēmipa mo e kau taki 'o hotau siasí;
- Faka'ikai'i ha ma'uhala fakateolosiá 'okú ne poupou'i mo fakatonuhia'i 'a e faka-e-haua mo e fakamamahi 'i 'api mo e fāmili;
 - Ke fakatokanga'i ko e teolosiā ko ia 'oku ne fakapapau'i e tu'unga tatau 'a fafine mo tangatá pea mo e ngeia 'o e fa'ahinga 'o e tangatá, 'e tokoni ia ki hono fakamaama mo malu'i 'a e houtamaki mo e fakamamahi 'i 'api mo e fāmili;
- Fokotu'u ha ngaahi tu'utu'uni mo ha ngaahi taumu'a ngāue ke:
- Faka'ai'ai ai 'a e tu'unga tatau 'a tangata mo fafiné, 'a e ta'ahiné mo e tamasi'í pea pehē ki he to'utangata kotoa pē;
 - Pea fakatupu ha 'ātakai 'oku malu pea tali tatau ai 'a e tokotaha kotoa pē 'oku kau ki ai.
- Faka'apa'apa'i pea mo paotoloaki 'a e ngaahi vā fekau'aki kotoa pē;
 - peá ke onгона e le'o 'o e longa'ifānaú, to'utupú, pea mo kinautolu ko ia 'oku tu'u laveangofuá;
 - peá ke mātu'aki tokanga'i 'aupito 'o ka ma'u ha lipooti pe ko ha lāunga ki he houtamaki pea mo e fakamamahi 'i 'api;
 - pea tokoni'i mo tataki ki he feitu'u ma'u'anga tokoni totonu;
- Ke ako'i 'a e kau faifekaú, kau takí pea mo e kau mēmipa 'o e Siasí, ke 'ilo 'a e fakamamahi 'i 'api mo e fāmili pea mo e founga taau ke ngāue'aki ki ai.
- Tokoni'i 'a e siasí ki he founga ke tali 'aki 'a e palopalemá ni, pea fakatokanga'i 'a e faikehekehe 'i he lea pea mo e ngaahi 'ulungaanga fakafonua 'oku 'i hotau sōsaietí.
- Ngāue fetoka'i'aki mo e kakai 'o e ngaahi siasi faka Kalisitiane kehé, ngaahi lotu mo tui kehé, pea mo e ngaahi kautaha mo e kulupu kehekehe mei he sōsaietí 'i 'Aositelēliá ke a'usia 'a e tukupā ko ení.